DOS ARABISMES INTERRROMÀNICS

Germà COLÓN DOMÈNECH
Universitat de Basilea

Participant entre semitistes a l'homenatge que hom ret a María Jesús Rubiera, al qual he estat amablement invitat, poca cosa específica hi puc aportar . Em permetré tanmateix d'adduir uns materials sobre dos arabismes, els quals tenen o han tingut una projecció major de la que es suposava. Tant pel Nord com pel Sud els dos ètims que ací considere han sobrepasssat els límits d'una sola llengua.

1. Català *alfàbia* - occità *fabia, fabi*.

Quan jaume Massó i Torrents va publicar, poc acuradament per cert, la seva edició del *Decameron* català del 1429, cregué poder determinar-ne la procedència geogràfica mallorquina del traductor, basant-se en el fet que hi escrivia *aygo* (per aigua) i en la presència del mot *afàbia* 'gerra gran', lexema encara viu a les Illes, sobretot sota la forma *aufàbia*[1]. En un treball meu del 1976 vaig mostrar la flebesa d'aquests i d'altres arguments, tot assenyalant que *alfàbia* era un terme que vivia al conjunt del domini lingüístic català, tant a Mallorca, com a Girona o València[2]. El *DECat*, sense fer-hi esment, com acostuma, seguí, pero, el meu punt de vista i afegí

[1] Johan Boccaci, *Decameron, traducció catalana segons l'unic manuscrit conegut* (1429), publicat per Jaume Massó Torrents, New York, 1910, p. VIII («Bibliotheca Hispanica»).

[2] G. Colón, *El léxico catalán en la Romania*, Madrid, Gredos, 1976, p. 159; vegeu ara *El lèxic català dins la Romània*, València, 1993, pp. 138-139.

més documentació del Rosselló treta dels materials d'Alart,[3] i, fidel a la seva porclivitat de veure catalanismes per tota arreu, considerà que les formes dels parlars occitans són preses del català, entre les quals l'exemple de Mistral *fabi* usat a *Calendau*.

Malhauradament se li va a escapar un ben interessant passatge provençal, reportat pel diccionari de Levy[4], tant antic que les mostres catalanes, procedent d'Ièro (francès Hières) i que apareix en un inventari de l'any 1431 del castell d'aquesta localitat del departament del Var. Així entre els objectes que són «En la despensa pres de la sala» hi es mencionada:

«Item, una *fabia* a tenir oli»[5].

Els redactor que ara continuen l'elaboració del *FEW*, en estudiar aquest termes occitans, de la Provença estricta, com són els marsellesos i rodanesos *fabi, fabieto i fabioun* 'gerra, gerreta' elencats al diccionari d'Achard (1785) i a Lou Tresor dóu Felibrige,[6] no hi van advertir llur relació amb els catalans *alfàbia, alfabieta, alfabier, alfabió*, i col·locaren aquells prudentment entre els «Matériaux d'origine inconnue ou incertaine»,[7]* en la secció de mots que hom inclou sota el concepte de «cruche», materials que són oferts per una possible identificació als investigadors.

[3] J. Coromines, *Diccionari crític i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial, 1980, p. 174 (citem: *DECat*).

[4] E. Levy, *Provenzalisches Supplement Wörterbuch*, Leipzig, 1902, III, p. 366, s.v. *fabia* ("Krug"). El prov. ant. *fabia* "jarre" també és al Petit *dictionnaire provençal-français* (*s.v.*) del mateix autor.

[5] Publicat per Maurice Raimbault, «Inventari dou castèu d'lèro en 1431», *Reveu des langues romanes*, XXXVII, 1893-1894, pp. 302-318, el nostre text a la pàgina 315.

[6] F. Mistral, *Lou Tresor dóu Felibrige ou Dictionnaire Provençal-Français*, Paris, Delegrave, 1932, p. 1085: «Fabi, s.f. Jarre; *Fabieto, s.f.* Petite jarre; *Fabioun*, s.m. Pot de grès où l'on met des anchois».

[7] W. von Watburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, XXII (2e partie), fasc. 153, Basel, 1993, p. 120*b*.

Una volta vinculats ací els vocables catalans amb els occitans, ens trobem no pas davant d'un manlleu, sinó d'una extensió major de la base aràbiga, que ara comprèn dues llegues romàniques, tot i que certament es tracta, com tantes altres vegades, d'un «continuum» lèxic xatalano-occità.

Sobre l'ètim aràbic **ḥabiya** 'gerra gran' informa el *Decat (loc. cit.)* i ja abans Steiger[8].

2. Andalús *bardomera* | *marmotera* - Català *marmota*.

Durant les sovintejades consultes al repertori de privilegis valencians anomenat *Aureum Opus*[9] vaig topar en un document del rei Pere el Ceremoniós del 1336 amb la curiosa expressió *marmota de fusta*, relativa a l'obstrucció que experimenta el riu Guadalaviar amb aquest embalum (possiblement brosses, arbres tallats, canyes i altres escombraries), que el mateix text glossa com a equivalent del llatí *congeries*; millor dit, com que el mot llatí sembla al redactor masssa elevat, hi dóna la denominació popular «congeries *fuste marmota* vulgariter appellata». Vet ací la disposició en qüestió:

«Quod congeries siue *marmota de fusta* non possit in riuo fieri a ponte de quart usque ad locum vbi assuetum est exaguari et reponi fusta: et quod super hoc possit imponi pena per iusticiam et iuratos.

Petrus dei gratia rex aragonum valentiæ etc. fidelibus suis iusticiis et iuratis civitatis valentiæ salutem et gratiam. Cum preteritorum dispendia cautiores nos reddere debeant ad futura: propterea quod congeries *fuste marmota* vulgariter appellata: quæ per fluvium de godalauiar ad dictam civitatem valentiæ ducitur: tam in pontibus civitatis quam in aliis multa retroactis temporibus damna intulerit et posset inferre si non curaremus remedium congruum adhibere: iccirco cauta provisione statuimus et mandamus quatenus nullis sit licitum dictam congeriem fuste sive *marmotam* facere vel ponere in dicto fluuio sive eius litoribus ei propinquis: de loco videlicet in quo situs

[8] Arnald Steiger, *Contribución a la fonética del hispano-árabe y de los arabismos en el ibero-románico y el siciliano*, Madrid, 1932, p. 230, § 30 (Anejo XVII de la *RFE*).

[9] *Aureum opus regalium priulegiorum ciuitatis et regni Valentie*, ed. Lluís de Alanya, València 1515 (= reprint d'Anubar, València, 1972).

est pons loci de quart usque ad locum ubi assueta est ipsa fusta de dicto fluuio extrahi et in terram reponi siue exaguari. Et vt predicta melius obseruentur volumus ac vobis mandamus et potestatem plenariam impartimur quod vos possitis contra facientibus penas imponere et eas publicatas exhigere alias compulsiones facere prout vobis videbitur expedire. Datum cesar auguste tertio calendas aprilis anno Domini M. CCCXXXVI»[10].

El nom de l'animal *marmota* és molt més modern en les llegues hispàniques (ni en català ni en castellà és atestat abans del segle XVIII), calia cercar allondres l'origen d'aquesta marmota que patia el riu Guadalaviar.

Feliçment Robert Pocklington va publicar fa uns any un preciós article, on entre altres arabismes,[11] estudiava el parell *bardomera i marmotera* "broza y suciedad que traen los ríos sobre su corriente en las avenidas" en les comarques de l'Andalusia oriental i de Múrcia[12]. Hi té en compte frases com *quitar, limpiar la bardomera* "desbrozar para que corra el agua". Al costat de *bardomera* i del primitiu *bardoma*, hi ha molts punts amb els lexemes *marmotera* i *marmota*. A la pàgina 64, Pocklington cartografia aquests lexemes marcant gràficament les variants: l'àmbit geogràfic en són les provincies andaluses de Jaén, Granada i Almeria i la regió de Múrcia, amb Oriola. Ens afecten especialment els exemples murcians, en particular aquest de les *Actas Capitulares del Concejo de Murcia* del 1467:

«El ryo Segura que pasa por ante esta çibdad esta ribierto en muchos logares de muchos alams caydos e *marmotas* e cañares, de manera que al tiempo de las creçidas del el agua non puede despedir; antes por cabsa de lo susodicho el agua regolfa e por ello la huerta e esta çibdad esta en gran peligro. Por esta rason, que la paresçia quel dicho rio se deuia mandar linpiar»[13].

[10] *Aureum opus*, fol. XCIIII vº -XCV (= reprint, pp. 248-249)

[11] Robert Pocklington, «Seis voces de origen árabe», *Revista de Filología Española*, LXV, 1985, pp. 51-74.

[12] Pocklington, *Op. cit.* 58-67. Aquí resta demostrat que *bardoma* no és aragonés ni té res a veure amb *bardo* "barro", com suposava el *DECH, I*, p. 51 2ª (s v. *bardo*, II)

[13] Transcripció de Pocklington, *op. cit.*, p. 65. També el murcià Francisco Cascales (1621) parla de les «*ramas* y *marmotas*, como suelen (sc. Tener) los ríos grandes en sus avenidas». Vegeu J. García Soriano, *Vocabulario del dialecto murciano*, Madrid, 1932, p. 81 (s. v *marmota*).

Al meu parer tant *marmota* com *bardoma* -llurs derivats *marmotera, barbotera, marmote, esmarmotar, bardomar*-[14] tenen el mateix origen, el qual es pot explicar per metàtesis o transposicions, pero no sembla massa encertat anar a cercar un ètim aràbic per *bardoma* i un altre per *marmota*, si tenim en compte l'estructura sil·làbica dels mots i el fenomen d'equivalència acústica. L'autor parteix, sempre amb molta precaució, per *bardoma* del participi passiu femení **mardūma** del verb àrab **radama** 'taponer, obstruir o cegar con tierra', mentre que per marmota, pensa en **marbūṭa**, també participi passiu femení de l'arrel **r-b-ṭ** 'atar, sujetar, frenar'[15]. No obstante ell mateix es planteja la possibilitat -la qual rebutja- que tant *bardomera* com *marmotera* hagin pogut eixir d'un mateix ètim.

Pocklington acaba la seua acurada exposició demanant-se si en l'esdeveninor «aparecerá en los archivos un antiguo *marmota*, desde el cual se derivó y difundió la voz *marmotera* / *o*»[16]. Els arxius valencians ens han ofert un testimoni de *marmota* del 1336, donc el més antic de tots. No pense que el lexema s'hagi estès des de València cap al Sud, pero sí que podem dir que aquest va més ennlà de l'ambit lingüístic castellà i que abraçà un dia la part meridional del domini català.

[14] García Soriano, *op. cit.*, p. 138 esmenta un document del rei Alfons X de Castella referit a Oriola, on es diu d'una séquia que *no se bardome* "no s'obstruesca".

[15] Pocklington, *op. cit.*, pp. 61-62 i 65.

[16] *Ibidem*, p. 67